

ШЛЯХИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНИХ НЕВДАЧ ПРИ ВИВЧЕННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті розглянуто різні типи комунікативних невдач, можливість виникнення яких необхідно враховувати при вивченні іноземної мови.

З метою запобігання виникнення інтерференції певних мовних явищ рідної мови та іноземної мови, що вивчається, перш за все необхідно звернути увагу студентів на взаємозв'язок, але не тотожність таких явищ, як мова та мовлення. Кожний комунікативний акт передбачає наявність мовця і слухача, між якими існує комунікативний контакт, код, тобто мова. У більшості випадків основною метою мовлення є передача необхідної інформації у процесі міжособового спілкування. Мета мовця – передача інформації, а слухача – її сприйняття та адекватне розуміння. Студент у процесі вивчення іноземної мови має виробити два різні механізми мовлення. Перший механізм допомагає продукувати мовлення, а другий – сприймати. Невдале продукування або неадекватне сприйняття і помилкове розуміння інформації призводять до комунікативних невдач (КН).

Комунікативна невдача – це збій у спілкуванні через повне або часткове нерозуміння комунікативними партнерами мовленнєвого повідомлення. Про актуальність дослідження свідчать численні праці з проблем успішності/неуспішності комунікації та причин, наслідків, шляхів попередження комунікативних невдач (П. Коен, М. Рінгл, Б. Брюс, Б. Гудман, Б. Городецький, О. Земська, Ф. Бацевич) [1; 2; 3; 4]. Вивчення комунікативних невдач надає змогу дослідити проблему виникнення порушень акту комунікації, причин, які до цього призводять, та розробити шляхи попередження КН у процесі навчання іноземній мові.

Комунікативний акт – це перш за все інтеракція, тобто взаємодія співрозмовників, під час якої вони намагаються досягти не тільки мовленнєвої, але й мовленнєвої мети. Для цього мовець використовує весь арсенал вербальних та невербальних засобів, враховує не тільки обставини спілкування, а і його емоційно-чуттєву сферу.

Основними структурними компонентами комунікативного акту є:

- адресант (мовець);
- адресат (слухач);
- висловлювання;
- тема;
- інтенція;
- обставини спілкування.

Комунікативна інтенція визначає і організовує зміст комунікативного акту. Без цього компоненту спілкування не може існувати: у ньому не було б потреби.

Акт спілкування двосторонній, і тому його важливо вивчати з двох боків. Адресат і адресант – це мовні особистості, які несуть у собі, з одного боку, типізовані узагальнені риси свого народу, культури і соціального середовища, а з іншого – особистий досвід, знання, думки, відношення. Мета мовця – справити певний мовленнєвий вплив на слухача. Саме мовець є ініціатором комунікативного акту та найбільш зацікавленою особою в успішності його протікання. Комунікативний акт також передбачає наявність адресата. Мовець завжди вирішує, про що слухач може здогадатися сам, а про що слід сказати прямо, і в більшості випадків розраховує на певну реакцію з боку адресанта.

КН мовного характеру можуть виникати як з боку мовця, так і слухача. Неможливість досягнення взаєморозуміння між комунікантами є однією з причин появи комунікативних труднощів. КН трапляються з вини мовця, коли він порушує ті чи інші закони мовної системи. Порушення правил може відбуватися на будь-якому рівні мовної системи, та ефект від цього може бути різним. Одна з причин – це мовна гра. У наступному прикладі використовуються омофони для створення мовної гри:

He had been trying to secure the attention of a waiter for 10 minutes, but at last got up from his chair and, going to the cashier's desk, demanded to see the manager.

"What for?" Asked the girl.

"I've got a complaint."

"Complaint?" reported the girl. "This is a restaurant, not a hospital" [5:100].

КН з боку мовця можуть бути зумовлені також:

- 1) неадекватним вибором лексичних одиниць;
- 2) помилковим вибором граматичної форми;
- 3) неправильною вимовою.

КН можуть бути спричинені слухачем. Невміння слухати викликає дисонанс у розумінні. Останній виникає тоді, коли повідомлення зроблено мовцем в одній тональності (наприклад, доброзичливо), а слухач трактує сказане по-іншому. Вислів *"You look wonderful today"* може бути сприйнято слухачем з підтекстом, що у нього завжди поганий вигляд, а тільки сьогодні гарний. У цьому випадку виникає непорозуміння.

КН мовленнєвого характеру тісно пов'язані з постулатами успішності комунікації Г.П. Грайса [6], які часто порушуються у повсякденному спілкуванні, зокрема постулат про інформативність, постулат способу вираження та постулат якості. Порушення постулату інформативності призводить до КН:

"What is the matter? Don't you know any news?" – I asked.

"What news?"

"Any news. What happened in the town?" [7: 56]

Перепитування типу "What?", "Why?" є результатом того, що мовець не був достатньо інформативним у своєму повідомленні. Порушення цього постулату призводить до появи негативних емоцій, гніву, роздратованості. Постулат способу вираження, тобто вимога говорити ясно і однозначно, та постулат якості порушуються у повсякденному мовленні.

У процесі комунікації чітко проявляється статева диференціація. Процес протікання спілкування залежить також від того, чи спілкуються лише чоловіки або лише жінки, або чоловіки та жінки. Чоловіки свідомо уникають використовувати ті лексичні одиниці, якими користуються жінки. Жінки користуються вигуками, зменшувально-пестливими формами слів. Наприклад, для вираження захоплення жінки використовують такі лексичні одиниці: e.g. great:: adorable:: terrific:: charming.

При спілкуванні чоловіка та жінки існує ймовірність виникнення КН через соціокультурні відмінності. Отже, успішність або неуспішність акту комунікації детермінуються дотриманням чи недотриманням постулатів успішного спілкування та адекватним/неадекватним виконанням комунікантами своїх ролей.

КН лінгвокогнітивного характеру виникають внаслідок:

1) відмінності в картинах світу комунікантів. Мовна картина світу людини включає всі мовні одиниці, якими вона володіє. Простіше висловити свої думки тій особі, у якій достатньо розвинута комунікативна компетенція.

Концептуальна картина світу – це не простий набір фотографій предметів, процесів, властивостей, оскільки вона включає не тільки об'єкти, що відображаються, а й позицію суб'єкта, його ставлення до цих об'єктів. При цьому позиція суб'єкта – це також реальність, як і самі об'єкти [8: 60]. Відображення світу людиною не є пасивним. Мовна картина світу створюється та видозмінюється внаслідок активної взаємодії комунікантів. Коли людина одночасно володіє суперечливими знаннями про один і той же об'єкт дійсності, то виникає дисонанс, який переживається як дискомфорт. Від нього людина намагається позбавитися, намагаючись зрозуміти мету автора;

2) нестандартне осмислення певного фрагмента дійсності. У спілкуванні можуть виникати різні ситуативні труднощі через неоднакове розуміння однієї та тієї ж ситуації. Наприклад:

"Did you have any luck hunting tigers in India?"

"Marvelous luck. Didn't come across a single tiger" [5:25].

З цього приклада видно, що комуніканти розуміють слово "luck" по-різному. Для одного з них вполювати тигра є справжнім щастям, для іншого справжнім щастям є не зустріти жодного тигра. Неадекватне розуміння ситуації може пояснюватись різним ступенем осмислення співрозмовниками комунікативного контексту;

3. Помилки у референтній віднесеності лексичної одиниці одним з комунікантів. У процесі спілкування важливе значення має правильна референтна віднесеність. Неправильна референтна віднесеність є ще однією причиною виникнення КН. Це явище більш поширене у російській мові, ніж в англійській.

Ще одна причина непорозуміння – це соціальні відмінності між комунікантами.

"It's a beaut, ain't it?" – he laughed back. I didn't know I was traveling out lond."

"You'll be singing next" – was the policeman's diagnosis.

"No, I won't. Gimme a match and I'll catch the next car home" [9: 32].

Ми майже нічого не знаємо про соціальний статус співрозмовників з наведеного вище прикладу. Але на основі їх мови ми можемо зробити деякі висновки. Можна сказати, що мова полісмена правильна як у плані вимови, так і в плані граматики. Це свідчить про те, що він вищий за свого співрозмовника за соціальним статусом.

Наслідки КН, пов'язаних з неправильною референтною віднесеністю, можуть бути різні: розрив комунікації, негативні емоції комунікантів. Ефективність комунікації залежить від здібності мовців дати достатній об'єм інформації для правильної ідентифікації референта слухачем.

При спілкуванні представників однієї культури порушення акту комунікації може бути викликане такими **паралінгвістичними факторами**:

1) невідповідністю невербальних засобів вербальному процесу.

Кінетичні засоби, що використовуються у повсякденному спілкуванні, як правило, вживаються поряд з вербальними. У деяких випадках вони показують доброзичливий настрій, готовність розпочати спілкування, а в інших – допомагають яскравіше уявити ситуацію або підкреслюють національний характер жесту, притаманний тільки представникам певної культури. Навіть якщо жести просто супроводжують словесний процес, вони виконують свою функцію. Їх відсутність збільшує ймовірність виникнення КН. У деяких випадках комунікант може думати одне, а міміка показувати протилежне. Попереджувальний жест, погрожуюча поза, зневажливий погляд є знаками того, що спілкування приречене на невдачу. Наприклад:

Dr. Armstrong said quickly: "I'm a well-known professional man. The mere idea that I can be suspected at - ". Again the gesture of the judge's hand arrested a speaker before he finished his speech [10: 228].

2) омонімією та полісемією жестових знаків.

Через достатньо обмежену кількість, а також з причин деякої неточності семантики більшість жестів є поліфункціональними. У цьому плані вони аналогічні полісемії мовних одиниць. Наприклад, жест "махнути рукою" може використовуватись як знак відчаю, привертання уваги, відмова від чогось. Омонімія жестів також може призводити до непорозуміння та ускладнювати акт комунікації, тому що один і той же жест у різних ситуаціях може набувати різних значень. Існує омонімія в різних соціальних професійних групах представників однієї й тієї ж мови. Що стосується професійних жестів, то вони особливо розвинуті у спорті. Наприклад, у волейболі рука над сіткою означає, що гравець на "чужій території"; в хокеї – "Груба гра!". Отже, як полісемія, так і омонімія жестових знаків є причинами виникнення КН.

Хоча КН нечасто призводять до повного нерозуміння й знімаються у ході подальшого спілкування, наявність їх шкодить адекватному обміну інформацією. Студенти, що вивчають іноземну мову, мають бути проінформовані про можливість виникнення КН у процесі спілкування, а також про шляхи їх попередження.

1. Гудман Б.А. Идентификация референта и связанные с ней коммуникативные неудачи // Новое в зарубежной лингвистике. – Вып. 24. – М.: Энергия, 1989. – С. 209-258.
2. Городецкий Б.Ю., Кобозева И.М., Сабурова И.П. К типологии коммуникативных неудач // Диалогическое взаимодействие и представление знаний. – Новосибирск: АН СССР Сибирское отделение ВЦ. – 1985. – С. 64-78.
3. Земская Е.А. К построению типологии коммуникативных неудач // Русский язык в функционировании. Коммуникативно-прагматический аспект. – М.: Наука, 1993. – С. 30-59.
4. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
5. English Humour / состав. А.Д.Гагечиладзе, К.Ф.Пассен. – М.: Publishing House. International Relations. – 143 p.
6. Грайс Г.П. Логика и речевое общение // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1985. – Вып.16 Лингвистическая прагматика. – С. 217-237.
7. Hemingway E.A. A Farewell to Arms. – Л.: Просвещение, 1971. – 66 p.
8. Маслова В.А. Языковая картина мира и культура / Материалы Междунар. науч. конф. "Когнитивная лингвистика конца XX века". – Ч.1. – Минск: Изд-во МГЛУ. – 1997. – С. 59-64.
9. London J. Martin Eden. – К.: Dnipro Publishers. – 32 p.
10. Christie A. Selected Detective Stories. – М.: Raduga Publishers, 1989. – 400 p.

Матеріал надійшов до редакції 8.11.2004 р.

Славова Л.Л., Забродская Н.В. Пути предотвращения коммуникативных неудач при изучении иностранного языка.

В статье рассмотрено различные типы коммуникативных неудач, вероятность возникновения которых необходимо учитывать при изучении иностранного языка.

Slavova L.L., Zabrodska N.V. Ways of Preventing Communication Breakdowns in the Course of Studying a Foreign Language.

The article considers various types of communication breakdowns. It is necessary to take them into consideration while studying a foreign language.